

Mavlonov Ahmadjon Muhammadovich (g.f.n., dotsent),
Buxoro davlat pedagogika instituti
Tabiiy fanlar kafedrasini mudiri
Pulotov Jaxon Djumayevich
Buxoro davlat pedagogika instituti
Aniq va tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi (geografiya) magistratura
mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

**Mavzu: O'RTA-MAXSUS VA PROFESSIONAL TA'LIM
MUASSASALARIDA UMUMTA'LIM FANLARINI O'QITILISHINI
TAKOMILLASHTIRISH GEOGRAFIYA FANI MISOLIDA**

Annotatsiya. Ushbu maqolada akademik litsey va kasb hunar maktablarida umumta'lim fanlari, jumladan geografiya fanining o'qitilishi hamda akademik litseylarning ta'lim yo'nalishlarining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda geografiya darslarining tashkil etilishining ahamiyati haqida fikrlar bayon etilgan. Maqolada xorijiy tillarga ixtisoslashgan guruhlar uchun geografiya fanidan tayanch iboralarning mavzulashtirilgan ingliz tilidagi tarjimasi jadval ko'rinishida taqdim qilingan.

Kalit so'zlar: Akademik litsey, o'quv reja, atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi, fanlararo bog'liqlik, geografiya, kimyo, biologiya, matematika, fizika, xorijiy til, kasbga moslashtirish.

Аннотация: В данной статье описывается важность преподавания общеобразовательных предметов, в том числе географии, в академических лицеях и профессиональных училищах, а также важность организации занятий по географии с учетом специфики академических лицеев. В статье в виде таблицы представлены тематические переводы на английский язык основных фраз из географии для групп, специализирующихся на иностранных языках.

Ключевые слова: Академический лицей, учебная программа, концепция охраны окружающей среды, междисциплинарность, география, химия, биология, математика, физика, иностранный язык, профессиональная адаптация.

Abstract. This article describes the importance of teaching general education subjects, including geography, in academic lyceums and vocational schools, as well as the importance of organizing geography classes taking into account the specifics of academic lyceums. The article presents in table form thematic translations into English of basic phrases from geography for groups specializing in foreign languages.

Key words: Academic lyceum, curriculum, concept of environmental protection, interdisciplinarity, geography, chemistry, biology, mathematics, physics, foreign language, professional adaptation.

Mamlakatimizdagi ta'lim tizimidagi muhim ta'lim shakllaridan biri o'rta maxsus va professional ta'lim tizimi bo'lib, ushbu tizim akademik litsey hamda kasb-hunar maktabi, kollej va texnikumlarni o'z ichiga oladi. Jumaladan akademik litsey va kasb hunar maktablarida umumta'lim fanlari o'quv rejalarga taqsimlangan soatlar hajmidan kelib chiqib umumta'lim yoki chuqurlashtirilgan fanlar sifatida o'qitiladi. Boshlang'ich professional ta'lim muassasalari ya'ni, kasb-hunar maktablarida umumta'lim fanlariga ajratilgan soatlar hajmi o'quv rejasining 45-50 foizini yoki 1500 soat auditoriya yuklamasini tashkil etadi va qolgan qismi kasbga yo'naltirilgan fanlar yoki amaliyotlardan iborat. Akademik litseylarda umumta'lim fanlar o'quv rejasidagi soatlar hajmining o'rtacha 90 foizini egallaydi, bu esa 2500 soatdan ortiq auditoriya yuklamasini tashkil etadi, qolgan qismi kasbiy fanlar va imtihonlarga ajratilgan soatlarga to'g'ri keladi. Bundan ko'rinib turibdiki, nafaqat umumiy o'rta ta'lim maktablarida balki, kasb-hunar maktablari va akademik litseylarda ham umumta'lim fanlarini o'qitilayotganligini inobatga olib, ushbu sohaga ham alohida e'tibor berishni taqoza qiladi.

Bugungi kunga kelib ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar mamlakatimizda yetuk yosh avlodni tarbiyalashga qaratilgan. Ta'lim to'g'risidagi qonunning yangi tahririnig qabul qilishi ushbu sohaning muhim tub burilish nuqtasi bo'ldi. Yurtimizda joriy etilgan uzluksiz ta'lim tizimining tarkibiy qismlaridan hisoblangan kasb-hunar maktablari va akademik litseylarda barcha umumta'lim fanlari kabi geografiya fani ham o'qitiladi.

Geografiya o'quv predmetlari o'quvchilarda tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy ob'yekt, jarayon va hodisalar, Vatanimiz tabiiy sharoiti va boyliklari, aholisi va iqtisodiyoti, jamiyat va tabiatning o'zaro aloqadorligi, tabiatdan oqilona foydalanish va ishlab chiqarishni oqilona tashkil etishning global va hududiy muammolari haqida ilmiy-amaliy tushunchalarni shakllantiradi. Shuningdek, mustaqil fikr-mulohaza yuritishni, geografik bilimlarni amalda qo'llashni o'rgatadi. Geografiya fani o'quvchilarda tabiat, aholi va xo'jalik haqida tushunchalarni shakllantirish jarayonida fizika, astronomiya, kimyo va biologiya fanlariga oid ma'lumotlardan foydalanadi, turdosh fanlar sohasidagi bilimlarni o'z maqsad va vazifalaridan kelib chiqib mazmun-mohiyatiga singdiradi. Shu bilan birga, geografiya fanini o'qitish natijasida shakllantiriladigan tushuncha va kompetensiyalar boshqa tabiiy fanlarda o'rganiladigan ob'yekt, hodisa va jarayonlar haqida kompleks tasavvurni tarkib toptirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda geografiya fani O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimida Geografiya fanini o'qitishni rivojlantirish Konsepsiyasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 29-apreldagi PF-5712-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini" va 2019 yil 30 oktyabrdagi PF-5863-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan "2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi"da belgilangan vazifalar ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan dasturlar asosida o'qitilmoqda. Geografiya fanini o'rganish ob'yekti bo'yicha qismlarga ajratilishining ahamiyati katta. Tabiat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning yildan-yilga keskinlashib borishi insonning

tabiat qonuniyatlarini chuqur bilishini, shuningdek, tabiatdan hamda uning resurslaridan tejamkorona, oqilona foydalanishni talab etadi. Bu esa geografik bilimlarni chuqur bilishni, tabiatdan foydalanishda ularga amal qilishni taqozo etadi.

Shu maqsadda geografiya fani o'qituvchilari kasb-hunar maktablari va akademik litseylarda geografiya fanini o'qitish jaroyonida guruhlarining ta'lim yo'nalishlarini inobatga olishlari juda muhimdir. Chunki, o'quvchilarni egallaydigan kasblarining mazmuni va o'ziga xos xususiyatlarini geografiya fani bilan bog'langan holda o'quvchilarga o'rgatish ular uchun qiziq va egallaydigan kasblari uchun foydali bo'lishi shubhasizdir.

Jumladan, akademik litseylarda o'qitilayotgan 36 soatli geografiya fanini o'qitishda, o'qituvchi akademik litseylarda eng ko'b o'qitiladigan aniq fanlarga, tabiiy fanlarga va xorijiy tillarga ixtisoslashgan guruhlariga turli xil ko'rinishda darslarni olib borilishi samarali bo'lishi mumkin. Masalan, matematika va fizikaga ixtisoslashgan guruhlar uchun geografik masalalar yechish, geografiyaning fizika bilan aloqador jihatlariga ko'broq e'tibor berilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Kimyo va biologiyaga ixtisoslashgan guruhlar uchun yerning ichki tuzilishi va uning kimyoviy tarkibi, foydali qazilmalari, atmosferaning tuzilishi va uning kimyoviy tarkibi, o'simlik va hayvonlar geografiyasi kabi mavzular o'qitilsa yanada o'quvchilar uchun qiziqroq bo'ladi. Xorijiy tillarga ixtisoslashgan guruhlariga esa har bir mavzu uchun tayanch iboralarning ingliz tilidagi tarjimasi bilan qollash yanada o'quvchilarga foydali va qiziqarli bo'lishi tayin.

Yuqoridagi kabi o'qitish tizimini joriy qilishda pedagoglardan ham katta mehnatni amalga oshirish talab qilinadi. Jumladan, geografiya o'qituvchisi nafaqat o'z fanini chuqur bilishi, balki geografiya fanining boshqa fanlar bilan aloqador jihatlarini hamda xorijiy tillarni talab darajasida bilishi zarurdir. Buning uchun o'qituvchi o'z ustida ishlashi, zamonaviy ta'lim texnologiyalarni darslarda qo'llay olishi, o'quvchilar uchun qiziqarli va kelajagi uchun foydali bilimlarni bera olishi hamda xorijiy tillardan birortasini mukammal darajada bilishi zamon talabidir.

Quyida akademik litseylarning ingliz tilida ixtisoslashtirilgan ta'lim yo'nalishidagi guruhlariga o'qitiladigan geografiya fanining taqvim-mavzu rejasidagi 1-7 mavzulari uchun tayanch iboralarining inglizcha tarjimai jadval ko'rinishiga keltirilgan.

**Akademik litseylarning ingliz tiliga ixtisoslashtirilgan guruhlar uchun
geografiya fanidan 1-7 mavzular tayanch iboralarining ingliz tilidagi
tarjimai**

1. Jahon siyosiy xaritasi		
1	<i>Jahon siyosiy xaritasi</i>	World political map
2	<i>Jahon hamjamiyati</i>	World community
3	<i>Birlashgan Millatlar Tashkiloti</i>	United Nations
4	<i>A'zo davlatlar</i>	Member states
5	<i>Mustaqil davlat</i>	Independent state
6	<i>Davlatlar geografik o'rni</i>	Geographical position of states
7	<i>Dengizbo'yi davlatlari</i>	Maritime states
8	<i>Kontinental davlatlar</i>	Continental states
9	<i>Dunyo okeani</i>	World Ocean
10	<i>Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi</i>	Level of socio-economic development
11	<i>Yalpi ichki mahsulot</i>	Gross domestic product
12	<i>Milliy iqtisodiyot</i>	National economy
13	<i>Tovar</i>	Brand
14	<i>Aholining turmush sifati</i>	Quality of life of the population
15	<i>Rivojlangan mamlakatlar</i>	Developed countries
16	<i>Rivojlanayotgan mamlakatlar</i>	Developing countries
17	<i>O'tish iqtisodiyotidagi mamlakatlar</i>	Countries in transition economics
18	<i>"Katta yettilik"</i>	The Big Seven
19	<i>Tayanch rivojlanayotgan mamlakatlar</i>	Base developing countries
20	<i>Neft eksport qiluvchi mamlakatlar</i>	Oil exporting countries
21	<i>Yirik industrial-agrar mamlakatlar</i>	Major industrial-agrarian countries
2. Mamlakatlarning boshqaruv shakli va davlat tuzilishi		
1	<i>Boshqaruv shakli</i>	Form of government
2	<i>Respublika</i>	Republic
3	<i>Monarxiya</i>	Monarchy

4	<i>Mutlaq monarxiya</i>	Absolute monarchy
5	<i>Ma'muriy-hududiy tizimi</i>	Administrative-territorial system
6	<i>Davlat tuzilishi shakli</i>	Form of state structure
3. Mineral resurslar geografiyasi		
1	<i>Mineral resurslar</i>	Mineral resources
2	<i>Tabiiy resurslar</i>	Natural resources
3	<i>Biologic resurslar</i>	Biological resources
4	<i>Iqlimiy resurslar</i>	Climatic resources
5	<i>Yoqilg'i-energetika resurslari</i>	Fuel and energy resources
6	<i>Rudali mineral resurslar</i>	Ore mineral resources
7	<i>Noruda mineral resurslar</i>	Ore-free mineral resources
8	<i>Tugaydigan tabiiy resurs</i>	Natural resource that ends
9	<i>Tiklanmaydigan tabiiy resurs</i>	Non-renewable natural resource
10	<i>Neft</i>	Oil
11	<i>Tabiiy gaz</i>	Natural gas
12	<i>Ko'mir</i>	Coal
13	<i>Temir rudalari</i>	Iron ore
14	<i>Qurilish materiallari</i>	Building materials
15	<i>Geologik tuzilishi</i>	Geological structure
16	<i>Uran</i>	Uranus
17	<i>Shimoliy yarimshar</i>	Northern hemisphere
18	<i>Osh tuzi</i>	Table salt
19	<i>Kaliy tuzlari</i>	Potassium salts
20	<i>Fosforit</i>	Phosphorite
21	<i>Oltingugurt</i>	Sulfur
22	<i>Olmos</i>	Diamond
23	<i>Resurslarning zaxiralari</i>	Reserves of resources
24	<i>Tejamkorlik</i>	Thrift
4.Global ekologik muammolar		
1	<i>"Issiqxona effekti" muammosi</i>	The problem of the "greenhouse effect"
2	<i>Atmosfera</i>	Atmosphere
3	<i>Karbonat angidrid</i>	carbon dioxide
4	<i>Oltingugurt oksidlari</i>	Sulfur oxides
5	<i>Azot (II) oksidi</i>	Nitrogen (II) oxide
6	<i>"Issiqxona" gazlari</i>	"Greenhouse" gases
7	<i>Ko'p yillik muzliklar</i>	Perennial glaciers
8	<i>Ozon qatlamining yemirilishi muammosi</i>	Ozone layer decay problem
9	<i>. "Ozon tuynugi"</i>	"Ozone hole"
10	<i>Janubiy Amerika</i>	South America
11	<i>Freon gazlari</i>	Freon gas

12	<i>Cho'llashish muammosi</i>	Desertification problem
13	<i>Daraxt va butalarning kesilishi</i>	Pruning of trees and shrubs
14	<i>Chorva mollari</i>	Cattle
15	<i>Butunjahon cho'llashish va qurg'oqchilikka qarshi kurashish kuni</i>	World Day to combat desertification and drought
16	<i>O'rmonsizlanish muammosi.</i>	The problem of deforestation.
17	<i>Ekvatorial o'rmonlar</i>	Equatorial forests
18	<i>Tog' o'rmonlari</i>	Mountain forest
19	<i>Tabiiy muvozanat</i>	Natural balance
20	<i>Orol dengizi</i>	Aral Sea
21	<i>Chuchuk suv tanqisligi muammosi</i>	Freshwater scarcity problem
22	<i>Baland tog'lardagi muzliklar</i>	Glaciers in the high mountains
23	<i>Insoniyat</i>	Humanity
5.Dunyo aholisi		
1	<i>Jahon aholisi</i>	World population
2	<i>Arxeologik tadqiqotlar</i>	Archaeological research
3	<i>Migratsion harakatlar</i>	Migratory movements
4	Demografik portlash	Demographic explosion
5	<i>Buyuk geografik kashfiyotlar</i>	Great geographical discoveries
6	<i>Ocharchilik</i>	Famine
7	<i>Yuqumli kasalliklar epidemiyalari</i>	Infectious disease epidemics
8	<i>Aholining tabiiy ko'payish darajasi</i>	Natural population reproduction rate
9	<i>Sanoat inqilobi</i>	Industrial Revolution
10	<i>O'rtacha umr ko'rish</i>	Average life expectancy
11	<i>Ikkinchi jahon urushi</i>	World War II
12	<i>Lotin Amerikasi davlatlari</i>	Latin American countries
13	<i>Insonparvarlik yordamlari</i>	Humanitarian aid
14	<i>Davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti</i>	Socio-economic development of states
15	<i>Urbanizatsiya jarayoni</i>	Urbanization process
16	<i>O'lim ko'rsatkichi</i>	Death toll
17	<i>Tug'ilish va o'lim koeffitsiyenti</i>	Birth and death coefficients
18	Demografik inqiroz	Demographic crisis
19	<i>Diniy va milliy omillar</i>	Religious and national factors
20	<i>Aholining turmush darajasi</i>	Living standards of the population
21	<i>An'anaviy turmush tarzi</i>	Traditional lifestyle
22	<i>Hududiy taqsimlanish</i>	Regional distribution
23	<i>Tabiiy geografik</i>	Natural geography

24	<i>Mo'tadil va subtropik iqlim</i>	Temperate and subtropical climate
25	<i>Daryo vodiysi va daltalari</i>	River Valley and deltas
26	<i>Dengizbo'yi hududlar</i>	Seacoast
27	<i>Aholi zichligi</i>	Population density
28	<i>O'rta dengiz</i>	Mediterranean Sea
29	<i>Statistik ma'lumotlar</i>	Stats
30	<i>"Mitti" davlatlar</i>	"Dwarf" States
31	<i>Aholining yosh tarkibi</i>	Age composition of the population
32	<i>Mehnatga layoqatli yoshdagilar</i>	Working age
33	<i>Keksalar</i>	Seniors
34	<i>Aholining jinsiy tarkibi</i>	Sexual composition of the population
35	<i>Yosh-jins piramidalar</i>	Age-gender pyramids
36	<i>Rivojlangan davlatlar</i>	Developed countries
37	<i>Rivojlanayotgan davlatlar</i>	Developing nations
38	<i>Aholining irqiy tarkibi</i>	Racial makeup of the population
39	<i>Irqlar</i>	Races
40	<i>Aholining milliy va diniy tarkibi</i>	National and religious composition of the population
41	<i>Qulay geografik o'rin</i>	Convenient geographical location
42	<i>Sanoat korxonalarim</i>	Industrial enterprises
43	<i>Transport yo'llarining</i>	Transport routes

Umuman olganda, ushbu yo'llar orqali boshqa umumta'lim fanlarini ham kasb-hunar maktablari va akademik litsey o'quvchilari uchun qiziqarli va foydali tarzda tashkil etish samarali bo'ladi. Yuqoridagi kabi yondashuvlar o'quvchilar o'zlarining o'rganayotgan kasb yoki yo'nalishlaridagi asosiy fanlar bilan bir qatorda, boshqa umumta'lim fanlarini ham katta ishtiyoq bilan o'rganishlariga sababchi bo'lishiga umid qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi 637-sonli yangi tahrirdagi Qonuni.
2. Geografiya. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-sinfi uchun darslik. Yangi nashr. – Toshkent, Respublika ta'lim markazi. 2022.

3. Oliy va oʻrta maxsus taʼlim vazirligi huzuridagi Oliy va oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimi yoʻnalishlari boʻyicha oʻquv-uslubiy birlashmalar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi kengashning 2022-yil 29-avgustdagi 5-son yigʻilishida maʼqullangan va Vazirning 2022-yil 30-avgustdagi 295-son buyrugʻi bilan tasdiqlangan Geografiya fani dasturi.